

2931.17

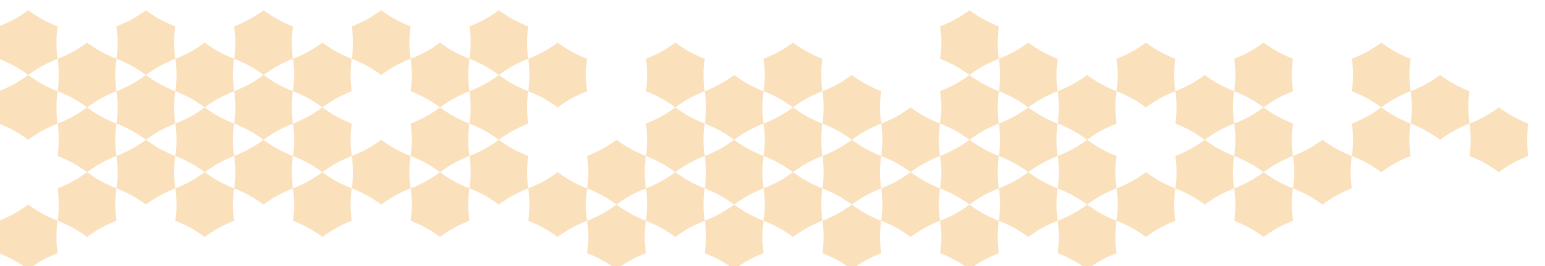
340

2679.68

357.0

210.2

Trender och tendenser i högskolan

De senaste åren har forskningen växt inom högskolan medan utbildning på grundnivå och avancerad nivå har minskat i omfattning och det får genomslag på hela verksamheten. Minskningen av utbildningsvolymen har lett till ett mer programinriktat utbildningsutbud och förefaller ha fått positiva effekter på genomströmningen. Samtidigt har det blivit svårare att komma in på högskolan och antalet fristående kurser, som ofta är en första ingång till högskolan, har minskat. De ökade forskningsresurserna har inte lett till någon ökad dimensionering av utbildningen på forskarnivå, men den undervisande och forskande personalen har ökat betydligt. Det är främst anställningar som kräver doktorsexamen som har ökat och personalen har därmed blivit allt mer välutbildad. Anställda med andra arbetsuppgifter har inte ökat lika mycket och sammantaget innebär det att andelen anställda med undervisande och forskande arbetsuppgifter har ökat.

Konkurrens om platserna i högskolan – men inte till alla utbildningar

Inför höstterminen 2014 fortsatte antalet sökande att öka, samtidigt som färre sökande antogs. Sedan 2009 har antalet nya sökande till högskolan legat på en hög nivå och uppgick till 135 000 hösten 2014. Men de senaste åren har lärosätena antagit färre studenter för att anpassa utbildningsvolymen till tillgängliga medel och på totalnivå har konkurrensen hårdnat. Hösten 2014 antogs 58 000 nya sökande, vilket är två procent färre än hösten 2013. Nya uppgifter om antalet sökande för hösten 2015 visar dock på en liten minskning av antalet sökande.

Andelen antagna av de behöriga förstahandssökande var 43 procent hösten 2014 och det är den minsta andelen sedan 1997. Omvänt fanns det alltså 2,3 sökande per antagen. Antalet sökande och antagna fördelar sig dock olika över utbildningarna och det är en varierande andel som antas. Högst är söktrycket till psykologexamen med nära 10 sökande per antagen. Till andra utbildningar är söktrycket betydligt lägre och i stort sett alla behöriga sökande antas. Det gäller exempelvis vissa inriktningar av lärarutbildningarna.

Prognoser för behovet av högskoleutbildade visar att inom områdena vård och skola ser arbetsmarknadsutsikterna goda ut. Regeringen har påbörjat en utbyggnad av högskolan som huvudsakligen avser lärar- och vårdutbildningar, men lärosätena har möjlighet att besluta om inriktning på en del av utbyggnaden. Eftersom det är få sökande till vissa av de utpekade lärarutbildningarna kan det vara svårt att bygga ut dem, trots att det finns ett behov av fler utbildade på arbetsmarknaden.

Fortsatt färre nybörjare och mer programinriktad utbildning

Eftersom färre antas minskar även antalet nybörjare i högskolan. Läsåret 2013/14 började 87 700 nya studenter studera i högskolan. Det är fjärde året i rad som anta-

let nybörjare har minskat och det är främst de svenska studenterna som blivit färre. Minskningen av antalet svenska studenter fortsatte även hösten 2014.

Av det totala antalet högskolenybörjare läste 44 procent på fristående kurser läsåret 2013/14, 30 procent på yrkesexamensprogram och 26 procent på program mot en generell examen. Antalet nybörjare på fristående kurser har dock minskat under flera år, samtidigt som antalet ökat på såväl yrkesexamensprogram som generella program. Det är ett resultat av att lärosätena på grund av anslagsförändringar har behövt minska utbildningsvolymen de senaste åren och i samband med det har många sett över sitt utbildningsutbud. Lärosätena arbetar nu mer aktivt med dimensionering av utbildningar och fokuserar sitt utbildningsutbud mer än tidigare. Vid minskningarna av utbildningsvolymen har de flesta prioriterat programutbildningar framför fristående kurser. Det innebär att högskolans samlade utbud har blivit allt mer programinriktat.

Övergången till högskolan varierar mellan olika grupper

Av 24-åringarna hade 44 procent påbörjat en högskoleutbildning 2013. Men det är stora skillnader mellan kvinnor och män och skillnaderna har varit relativt konstanta under de senaste åren. Av kvinnorna hade 51 procent påbörjat högskolestudier 2013, medan motsvarande andel för män var 36 procent. Förutom könsskillnaderna finns det stora regionala skillnader i andelen som påbörjar högskoleutbildning och störst var övergången i Stockholms och Uppsala län.

Sannolikheten att börja studera i högskolan påverkas dessutom av den sociala bakgrunden. Ju högre utbildning föräldrarna har, desto mer sannolikt är det att en person börjar studera i högskolan. Bland dem som föddes 1988 och hade en förälder med minst treårig högskoleutbildning hade 70 procent påbörjat en högskoleutbildning vid 25 års ålder. Om föräldrarna hade en treårig gymnasieutbildning var motsvarande andel 40 procent. Det var alltså nästan dubbelt så vanligt att påbörja en högskoleutbildning om föräldrarna hade en högskoleutbildning. Det har inte skett någon förändring av sambandet mellan social bakgrund och övergången till högskolan under den senaste tioårsperioden. Vi kan alltså konstatera att den sociala snedrekryteringen till högskolan består.

Däremot har snedrekryteringen utifrån svensk eller utländsk bakgrund utjämnats. Bland de som antingen är födda i Sverige av utländska föräldrar, eller som har invandrat före 7 års ålder, har övergången till högskolan ökat påtagligt och övergången bland dem med utländsk bakgrund ligger nu på samma nivå som för personer med svensk bakgrund. Enda undantaget är personer som invandrat till Sverige efter skolstart, mellan 7 och 18 års ålder. Bland dessa personer är övergången till högskolan

betydligt lägre än för dem med svensk bakgrund och så har det sett ut under flera år.

I utbildning på forskarnivå finns det inte heller någon snedrekrytering avseende svensk eller utländsk bakgrund. Men den snedrekrytering avseende social bakgrund som finns på grundnivå och avancerad nivå fortsätter och förefaller att förstärkas i övergången till utbildning på forskarnivå. Det beror till största delen på att studenter med högutbildade föräldrar i högre grad studerar på utbildningar på grundnivå och avancerad nivå som förbereder för och ger behörighet till forskarstudier. Personer från familjer med lågutbildade föräldrar studerar i större utsträckning på utbildningar på grundnivå och avancerad nivå som direkt förbereder för ett yrke.

Dimensioneringen av utbildning på forskarnivå

Efter att ha ökat under flera år minskade antalet nybörjare på forskarnivå kraftigt 2013. År 2014 uppgick antalet nybörjare på forskarnivå till drygt 3 100, vilket är i stort sett oförändrat jämfört med föregående år, men ungefär på samma nivå som 2004. Under den senaste tioårsperioden har antalet nybörjare på forskarnivå varierat mellan knappt 3 000 och 3 900 år 2012, då de var fler än någonsin tidigare. Sedan 2008 har lärosätenas intäkter för forskning och utbildning på forskarnivå ökat kraftigt, men det har alltså inte gett avtryck i någon ökad dimensionering av utbildningen på forskarnivå, jämfört med för tio år sedan.

Vi vet inte vad det beror på, men en delförklaring är att flera lärosäten har övergått till att erbjuda doktoranderna en anställning från början, medan det tidigare var betydligt fler som hade den billigare försörjningsformen utbildningsbidrag. Kostnaden för doktorandernas försörjning har därmed ökat påtagligt. Dessutom har lärosätena anställt betydligt fler lärare och forskare, vilket förstås också lett till ökade kostnader. Andra förklaringar till att antalet nybörjare på forskarnivå inte ökar skulle kunna vara att lärosätena i högre utsträckning satsar på meriteringsanställningar för de nydisputerade. Men den ökning av meriteringsanställningar vi har noterat skedde innan antalet nybörjare på forskarnivå minskade, så det förefaller inte vara förklaringen.

Tidigare fanns det fastställda mål för antal examina för utbildning på forskarnivå för respektive lärosäte, men målen togs bort 2010. Lärosätena beslutar således själva om dimensioneringen av utbildningen på forskarnivå. För grundnivå och avancerad nivå är det statsmakterna som sätter ramar för dimensioneringen.

Antalet betalande studenter ökar men utbytesstudenterna blir färre

En del i lärosätenas internationaliseringsarbete är att främja studentmobiliteten och på alla nivåer i högskolan utgör de inresande studenterna en betydande del av antalet nybörjare. Bland nybörjarna på grundnivå och avancerad nivå är andelen inresande studenter 24 pro-

cent. På forskarnivå är motsvarande andel för utländska doktorander 40 procent.

Hösten 2014 kom 15 700 nya inresande studenter till svenska lärosäten för studier på grundnivå och avancerad nivå. Det är 550 fler än föregående höst och när man delar upp de inresande nybörjarna i olika grupper ser man att det är freemover-studenterna som har blivit fler, medan utbytesstudenterna har minskat i antal – från länder både inom och utom EU/EES. Eftersom studieavgifterna för studenter från länder utanför EU/EES som infördes 2011 inte berör utbytesstudenter fanns viss oro från statsmakternas sida för att antalet utbytesstudenter skulle öka kraftigt som en följd av att avgifter infördes. Så har det alltså inte blivit.

Av de totalt 7 200 nya freemover-studenterna var 2 300 nya betalande studenter, en grupp som har ökat med 50 procent sedan föregående höst. Det innebär att i stort sett hela ökningen av nya inresande freemover-studenter består av betalande studenter.

Samtidigt med studieavgifterna infördes statliga stipendieprogram och flera lärosäten har också skapat egna stipendieprogram. Hösten 2014 hade ungefär 45 procent av de totalt 3 600 betalande studenterna stipendier. Merparten av stipendierna (75 procent) täckte hela avgiften.

Antalet svenska studenter som studerar i andra länder har under lång tid varit betydligt lägre än antalet inresande studenter. Antalet utresande studenter har dock ökat kontinuerligt och närmar sig nu antalet inresande studenter. Tidigare ökade både utresande freemover- och utbytesstudenter i antal, men det senaste året avstannade ökningen av utresande utbytesstudenter.

Precis som merparten av freemover-studenterna på grundnivå och avancerad nivå har kommit till Sverige för att genomföra en utbildning på avancerad nivå har de utländska doktoranderna kommit till Sverige för att genomföra sin forskarutbildning i Sverige. Doktoranderna berörs dock inte av studieavgifterna och drygt hälften av de utländska nya doktoranderna kommer från länder utanför EU/EES. År 2014 fanns det totalt 1 250 utländska nya doktorander antagna vid svenska lärosäten, vilket är ungefär lika många som 2013.

Fler examineras från högskolan

Läsåret 2013/2014 tog 65 500 personer (64 procent kvinnor och 36 procent män) en examen på grundnivå eller avancerad nivå. När det totala antalet examinerade fördelas på olika nivåer är fördelningen 60 procent på grundnivå och 40 procent på avancerad nivå.

För 10 år sedan och flera år framåt var antalet examinerade på utbildning motsvarande grundnivå och avancerad nivå cirka 50 000 personer årligen. För några år sedan började emellertid antalet examinerade stiga och det senaste läsåret var ökningen fyra procent. De senaste årens ökning är en följd av att antalet nybörjare ökade kraftigt för några år sedan. Samtidigt har genomsnitts-

åldern bland de examinerade sjunkit något, vilket beror på att nybörjarna har blivit yngre.

Även på forskarnivå ökade antalet examina 2014, då totalt nästan 3 700 examina utfärdades. Det är sju procent fler än föregående år och andra året i rad som antalet examina på forskarnivå ökar. Även på forskarnivå är en förklaring till ökningen att antalet nybörjare på forskarnivå ökade några år tidigare.

Prestationsgraden ökar

Genomströmningen i högskolan kan mätas på olika sätt, exempelvis som prestationsgrad eller examensfrekvens. Prestationsgraden är ett mått på i vilken utsträckning studenterna tar de högskolepoäng de är registrerade på ett visst läsår. De senaste åren har prestationsgraden stigit, både för kvinnor och män och för såväl svenska som inresande studenter. Kvinnor har både högre examensfrekvens och högre prestationsgrad än män. Männen registrerar sig visserligen för fler högskolepoäng än kvinnorna, men kvinnor och män presterar ungefär samma antal poäng per läsår.

Examensfrekvensen, alltså andelen av dem som påbörjar en högskoleutbildning och sedan tar en examen, varierar. På program som leder till en yrkesexamen där det krävs legitimation för att kunna utöva yrket är examensfrekvensen högst, omkring 90 procent. Men på några av yrkesexamensprogrammen är examensfrekvensen under 50 procent och det gäller även de generella programmen. Många av dem som påbörjar en utbildning mot en generell examen tar istället ut någon annan generell examen och sammanlagt är det en knapp tredjedel av dem som påbörjar ett program som inte tar någon examen alls. De som inte hade tagit ut någon examen hade i de flesta fall inte heller klarat de nominella poäng som krävs för en examen på programmet.

På forskarnivå är examensfrekvensen högre än på grundnivå och avancerad nivå. Bland doktorandnybörjarna år 2005 hade 75 procent doktorerat 2014, alltså inom nio år. Därutöver har 7 procent tagit en licentiatexamen. De doktorander som avlade en doktorsexamen 2014 hade en genomsnittlig nettostudietid på 8,4 terminer. Doktoranderna genomför alltså sin utbildning på forskarnivå inom i stort sett den nominella studietiden som är fyra år.

Fler och mer välutbildade lärare och forskare

Sedan 2004 har såväl antalet lärare och forskare som den administrativa personalen ökat med ungefär 20 procent. Antalet anställda med andra arbetsuppgifter har däremot inte ökat nämnvärt under perioden. Sammantaget innebär det att andelen anställda med undervisande och forskande arbetsuppgifter har ökat i förhållande till dem som har andra arbetsuppgifter.

De personalgrupper som har ökat är främst de anställningar som kräver en doktorsexamen. Professorerna och lektorerna, samt de med meriteringsanställningar och anställda inom kategorin annan forskande och under-

visande personal med doktorsexamen har blivit fler, medan adjunkterna har minskat i antal. Bland meriteringsanställningarna är det främst de tvååriga anställningarna som postdoktor som har ökat. Det är vanligt att en sådan anställning föregår en längre meriteringsanställning, men de längre meriteringsanställningarna har sammantaget blivit betydligt färre under de senaste åren.

Samtidigt som de anställda därmed har blivit allt mer välutbildade har andelen med tillsvidareanställningar ökat. Andelen tidsbegränsat anställda är förhållandevis hög vid universitet och högskolor, vilket delvis förklaras av att vissa anställningar, som meriteringsanställningar, ska vara tidsbegränsade enligt regelverket. Men det har också länge varit vanligt att anställda inom kategorin annan forskande och undervisande personal har tidsbegränsade anställningar. Bland dem med doktorsexamen i denna grupp har andelen med tidsbegränsad anställning sjunkit betydligt, från 70 procent år 2008 till 34 procent 2014.

Könsfördelningen i högskolan skiftar beroende på nivå

Det är fler kvinnor än män bland studenterna på grundnivå och avancerad nivå. Så har det varit sedan högskolereformen 1977 då kvinnodominerade utbildningar som läraryrket och vårdutbildningar införlivades i högskolan. Höstterminen 2014 var 59 procent av studenterna kvinnor och 41 procent män och ungefär så har könsfördelningen sett ut i många år. Bland de examinerade på grundnivå och avancerad nivå läsåret 2013/14 var könsfördelningen ännu något skevare: 64 procent kvinnor och 36 procent män.

I utbildningen på forskarnivå är könsfördelningen totalt sett jämn, vilket delvis beror på att männen är i majoritet bland de utländska doktoranderna. Bland de svenska doktoranderna är kvinnorna något fler än männen. Sammantaget var 47 procent av doktoranderna kvinnor och 53 procent män 2014 och ungefär så har fördelningen varit under många år. En förklaring till att könsfördelningen skiljer sig från den på grundnivå och avancerad nivå är att övergången till forskarutbildning varierar mellan olika utbildningar. Lägst är övergången från vissa utbildningar som till stor del domineras av kvinnor.

Bland den forskande och undervisande personalen har könsfördelningen blivit allt jämnare totalt sett, men det finns skillnader mellan olika anställningskategorier. I alla kategorier utom bland professorerna är dock könsfördelningen i spannet 40–60 procent. Så var det inte för 10 år sedan och den största förändringen har skett bland lektorerna. År 2004 var andelen kvinnor bland lektorerna 34 procent och 2014 hade andelen ökat till 46 procent. Eftersom lektorerna är förhållandevis många får ökningen genomslag på könsfördelningen bland det totala antalet lärare och forskare.

Bland professorerna är kvinnorna underrepresenterade. Andelen kvinnor bland professorerna har emellertid ökat med i genomsnitt en knapp procentenhet per år

sedan 2004, från 17 till 25 procent. De senaste åren har dock ökningen avtagit. Ökningen av andelen kvinnliga professorer är långsam, men de senaste tio åren har antalet kvinnliga professorer fördubblats, medan de manliga professorerna har ökat med 16 procent under samma period.

En förklaring till att ökningen av andelen kvinnliga professorer har avtagit är att de nyrekryterade professorerna har varit färre under de senaste åren. Om lärosätena inte rekryterar nya professorer är det betydligt svårare för dem att påverka könsfördelningen.

Lärosätenas ekonomi

År 2014 var lärosätenas totala intäkter 65,5 miljarder kronor, varav 80 procent var statliga medel. Under flera år har staten satsat nya medel på forskning och utbildning på forskarnivå, medan de reformer som genomförts inom utbildning på grundnivå och avancerad nivå huvudsakligen har genomförts utan tillskott av ökade medel.

Den svenska högskolan har en tyngdpunkt mot forskning bland annat eftersom merparten av den offentligt finansierade forskningen bedrivs inom högskolan istället för – som i många andra länder – i separata myndigheter eller forskningsinstitut. I och med att forskningsresurserna har ökat de senaste åren har tyngdpunkten mot forskning förstärkts och denna utveckling fortsatte 2014. Detta är totalbilden som domineras av de stora universiteterna. Vid högskolorna är det utbildning på grundnivå och avancerad nivå som dominerar verksamheten.

Sedan 2010 har ett antal tillfälliga utbyggnader av utbildningen på grundnivå och avancerad nivå genomförts. Det har inneburit att lärosätena först har ökat studentvolymen och sedan fått minska den igen. Under flera år har antalet studenter varit fler än anslagen räckt till att finansiera. Nu genomförs en permanent utbyggnad med start från 2015. När utbyggnaden är fullt genomförd 2018 kommer det antal studenter som anslagen räcker till att finansiera att ha ökat med ungefär 8 600 helårsstudenter jämfört med 2014. Utbyggnaden motsvarar totalt 14 300 helårsstudenter, men eftersom tillfälliga utbyggnader samtidigt upphör blir nettoeffekten mindre.

De senaste åren har lärosätenas verksamhet på totalnivå genererat överskott. För 2014 var det ekonomiska resultatet ett överskott på en miljard kronor. De ökade balanserna underlättar för lärosätena att göra satsningar och att anpassa verksamheten vid förändringar av utbildningsanslagen.

Av de totala intäkterna 2014 avsåg 38 miljarder kronor forskning och utbildning på forskarnivå. Den statliga satsningen på forskning som genomförts matchas väl av icke-statliga finansörer. Sedan 2008 har de statliga medlen ökat med 27 procent och de icke-statliga med 20 procent. Jämfört med hur det ser ut i andra länder har svenska lärosätena en förhållandevis hög andel forskningsfinansiering från svenska stiftelser och andra organisationer utan vinstsyfte (10 procent). Sedan 2008 har

lärosätenas intäkter från dessa finansörer ökat med 41 procent, alltså relativt sett mer än de statliga medlen.

Internationellt perspektiv

Sveriges satsningar på eftergymnasial utbildning och forskning inom högskolan är stora i ett internationellt perspektiv. Dessutom är den absoluta merparten av satsningarna offentliga medel, medan studieavgifter utgör en betydande del av finansieringen i många andra länder. Tyngdpunkten på forskning i svensk högskola blir tydlig i jämförelse med andra länder. Det är bara Schweiz som i likhet med Sverige har högre kostnader för forskning än för utbildning inom högskolan.

Många länder har byggt ut den eftergymnasiala utbildningen under de senaste decennierna. Resultatet av utbyggnaden märks först i den yngre befolkningen och sedan år 2000 har andelen 25–34-åringar med minst två års eftergymnasial utbildning i OECD-länderna i genomsnitt ökat från 26 till 41 procent. Snabbast steg utbildningsnivån i början av perioden, det gäller både Sverige och OECD-genomsnittet. Men det finns också länder med lägre utbildningsnivå som på senare tid har byggt ut den eftergymnasiala utbildningen påtagligt och sammantaget innebär det att befolkningens utbildningsnivå inom OECD förmodligen fortsätter att öka.

Den kvinnodominerade högskoleutbildningen i Sverige har lett till att kvinnorna har högre utbildningsnivå än männen. Det gäller hela den vuxna befolkningen, men skillnaderna är störst i de yngre åldrarna. År 2013 hade 52 procent av kvinnorna och 38 procent av männen i åldern 25–34 år minst två års eftergymnasial utbildning. Liknande skillnader i utbildningsnivå mellan könen finns i många andra länder och redan 2000 var de yngre kvinnornas utbildningsnivå högre än männens i OECD. Då hade i genomsnitt 25 procent av männen och 28 procent av kvinnorna i åldrarna 25–34 år minst två års eftergymnasial utbildning. År 2013 hade nivån stigit till 35 procent för männen och 46 procent för kvinnorna – skillnaden i utbildningsnivå mellan könen hade alltså ökat till 11 procentenheter. Kvinnorna har således höjt sin utbildningsnivå snabbare än männen och det gäller i hög grad även Sverige.

EU-ländernas genomsnittliga utbildningsnivå är lägre än för OECD-genomsnittet. EU har satt upp ett antal mål som syftar till att höja befolkningens utbildningsnivå. Inom Europeiska unionens tioårsstrategi för jobb och tillväxt, Europa 2020, anges bland annat målet att minst 40 procent av 30–34-åringarna ska ha minst två års eftergymnasial utbildning år 2020. Enligt EU:s uppföljning hade 37 procent av 30–34-åringarna sådan utbildning 2013, men även inom EU finns det stora skillnader mellan könen. Bland kvinnorna hade redan 41 procent minst två års eftergymnasial utbildning 2013, medan motsvarande nivå för männen var 33 procent. För kvinnorna är alltså målet redan nått, medan det är en bra bit kvar för männen.

